

Dr. sc. Maja ČOLAKOVIĆ, redovna profesorica
Pravni fakultet
Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru
maja.colakovic@unmo.ba

UDK: 342.72/73
Primljeno: 7. travnja 2022.
Prihvaćen: 9. svibnja 2022.
Prethodno priopćenje

NEKO NAS POSMATRA: DRONOVI I PRIVATNOST

Sažetak: Zbog načina na koji mogu prikupljati informacije dronovi (bespilotne letjelice) predstavljaju jedinstven izazov za privatnost. Budući da njihov broj i popularnost svakodnevno rastu te se šire područja njihove primjene, to opasnost za povredu privatnosti i ličnih podataka pojedinca postaje sve veća. Navedeno dokazuju i brojni primjeri povrede ovih dobara u zemljama širom svijeta, izazvani korištenjem dronova.

Pravila o upotrebi dronova u Bosni i Hercegovini stupila su na snagu prije nepune dvije godine, a odavno započeti postupak izmjene propisa namijenjenih zaštiti privatnosti i ličnih podataka još uvijek nije okončan.

U radu se analiziraju odredbe međunarodnih i bosanskohercegovačkih propisa o izvođenju letačkih operacija dronovima te istražuje u kojoj mjeri važeći propisi o zaštiti privatnosti i ličnih podataka u Bosni i Hercegovini mogu odgovoriti izazovima koje za ova dobra nosi korištenje dronova u različite svrbe.

Ključne riječi: *bespilotna letjelica, pravo na privatnost, lični podaci*

1. Uvod

„Neko nas posmatra, neko nas stalno gleda...“ stihovi su iz pjesme „Neko nas posmatra“ nekadašnje beogradske / jugoslavenske rock grupe Ekatarina Velika, napisane i komponirane 1993. Dvadesetak godina kasnije, ovi stihovi asociraju na sve učestaliju upotrebu dronova. Zahvaljujući svojim tehničkim karakteristikama i dizajnu, pojedini dronovi gotovo su neprimjetni¹, a neki od njih pritom sadrže kamere visoke rezolucije s funkcijom prepoznavanja lica (*Facial recognition system*), mikrofone, termalne kamere ili čitače automobilskih registarskih tablica itd., pa omogućavaju neopaženo posmatranje i praćenje ljudi u njihovim svakodnevnim životnim aktivnostima, u javnosti i privatnosti.

Nesporno je da je dron izuzetno koristan izum, odnosno tehnološko sredstvo koje se upotrebljava u raznovrsnim sferama ljudskog djelovanja. Dronovi služe kao pomoćni alat u radu (u industriji, policiji, vojsci, civilnoj zaštiti itd.), za pristup internetu, ali i za rekreaciju i zabavu. Namjena im je neograničena, a područje njihove primjene svakodnevno se širi. Naročito raste prodaja i upotreba dronova u rekreativne svrhe, jer su cijene malih dronova s kamerama visoke rezolucije i mogućnošću striminga vrlo povoljne, a za rukovanje njima većinom se ne zahtijeva dokaz o poznavanju posebnih vještina niti pohadanje stručne obuke. Predviđa se da će do 2030. u svijetu biti u upotrebi jedna milijarda dronova, sposobnih da slučajno ili namjerno snimaju slike i video-zapise ljudi u prostoru iznad kojeg lete.²

Koliko god bili korisni i pridonosili poboljšanju ljudskog življenja u pogledu sigurnosti, spašavanja života, pristupa informacijama itd., dronovi predstavljaju jedinstveni izazov za privatnost. Primjeri iz prakse govore o povredi privatnosti upotrebom dronova, bilo da se oni koriste za nadziranje pojedinaca ili grupa ljudi na temelju odluke

¹ Postoje mikro i nano dronovi, tzv. „buba dronovi“, nazvani tako jer su veličine insekta.

² BUTLER, Des, Drones and invasions of privacy: An international comparison of legal responses, *UNSW Law Journal*, Vol 42(3), 2019, str. 1040, 1041.

nadležnog organa, bilo da to čine fizičke ili pravne osobe upotrebljavajući dronove u rekreativne, odnosno komercijalne svrhe. S aspekta zaštite privatnosti upitna je legitimnost obavljanja nadzora dronovima, korištenje kamera, softvera za prepoznavanje lica, upotreba snimaka dobivenih snimanjem, prikupljanje drugih ličnih podataka osoba koje se nadziru itd. U mnogim zemljama pravna regulacija posjedovanja i korištenja dronova još uvijek nije cjelovita, a odredbe koje se odnose na zaštitu privatnosti nisu usklađene s pravilima o izvođenju letačkih operacija ovim letjelicama.

U Bosni i Hercegovini pravila o upotrebi dronova primjenjuju se tek nepune dvije godine, tako da još uvijek ne postoji dovoljno iskustava iz prakse u pogledu njihove efikasnosti i odnosa naspram zaštite privatnosti. S druge strane, norme kojima je uređena zaštita privatnosti i ličnih podataka već odavno su postale neadekvatne i djelomično zastarjele, a započetom postupku njihove revizije za sada se ne nazire kraj. Nedovoljna svijest građana o važnosti čuvanja privatnosti i ličnih podataka, te istovremeno sve veći broj dronova koji svakodnevno lete u zračnom prostoru Bosne i Hercegovine stvaraju realnu opasnost za povredu ovih dobara.

Cilj rada je da skrene pažnju na tu opasnost, kao i nužnost masovnije edukacije građana o značaju zaštite privatnosti i ličnih podataka. Osim toga, u radu će biti ukazano na neodgodivu potrebu prilagođavanja odredaba propisa o zaštiti ličnih podataka i privatnosti izazovima koje u pogledu navedenih vrijednosti donosi upotreba dronova, bilo da ih u svome radu koriste pojedini državni organi, bilo da se njima služe fizičke i pravne osobe u komercijalne svrhe ili za zabavu.

2. Pojam, vrste i upotreba dronova

Pod pojmom dron podrazumijevaju se svi tipovi bespilotnih letjelica (engl. UAV – *Unmanned Aircraft Vehicle*, *Unmanned Aerial Vehicle*), kako one na daljinsko upravljanje (engl. RPAS – *Remotely Piloted Aircraft System*), tako i one djelomično autonomne. Riječ dron znači isto što i akronim UAS (*Unmanned Aircraft System*), koji označava spoj bespilotne letjelice i sistema potrebnog da se njome upravlja.³ U javnosti je izraz dron popularniji i češći u upotrebi u odnosu na izraz bespilotna letjelica.⁴

Historija razvoja bespilotnih letjelica počinje 425. p. n. e., kada je talijanski naučnik Archytas sagradio mehaničku pticu nazvanu Golub. U drevnoj Kini, 400 godina p. n. e. zabilježena je prva ideja o letjelici koja bi mogla letjeti vertikalno. Iz ove zemlje potječe i prva upotreba bespilotnih letjelica u vojne svrhe, koje su se koristile kako za izviđanje, tako i za nošenje i ispuštanje bombi.⁵

Idejom bespilotnih letjelica bio je naročito okupiran Leonardo Da Vinci. On je 1483. dizajnirao zračni žiroskop, letjelicu sposobnu lebdjeti iznad tla. Njegov izum smatra se pretečom današnjih helikoptera, ali i modernih multikoptera.^{6,7}

³ ŠMEJKAL, Matej, Mogućnost primjene dronova u Republici Hrvatskoj, diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet prometnih znanosti, Zagreb, 2018, str. 3, dostupno na: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/fpz:1273> (7. 3. 2022).

⁴ Naziv dron potječe od zvuka koji su prilikom leta proizvodile prve bespilotne letjelice. Vidjeti: Loc. cit.

⁵ Ibid, str. 3, 4.

⁶ Multikopter je jednostavna mehanička letjelica koja za pogon koristi više motora. Ovisno o njihovom broju, može biti bikooper, trikooper, quadkooper, hexakooper, octakooper i dr. Vidjeti detaljnije: AKRAP, Boris, Bespilotna letjelica sa FPV prikazom slike, završni rad, Univerzitet u Splitu, Sveučilišni odjel za stručne studije, Split, 2020, str. 4.

⁷ ŠMEJKAL, Matej, op. cit., str. 4.

Dronovi su se pojavili znatno prije prvih letjelica s pilotima, jer su bili sigurniji i tehnički pogodniji za polijetanje i let. Nakon prvog leta balonom punjenog toplim zrakom i prvog fotografiranja zemlje iz zraka zmajem krajem 19. vijeka, koji su ukazali na mogućnost upotrebe bespilotnih letjelica za bombardiranje i izviđanje u vojnim djelovanjima,⁸ počeo je postepeni razvoj dronova. Nastavljen je tokom dva svjetska rata. Prvi prototipa dron na daljinsko upravljanje kreiran je 1917, dok je prvi dron na daljinsko upravljanje, nazvan QQ-2, koji je ušao u masovnu proizvodnju, napravljen 1939.⁹

Tokom hladnog rata radilo se na usavršavanju bespilotnih letjelica za izviđanje, koje su morale biti nevidljive i nedostupne radarima. Intenzivan razvoj dronova započeo je u Izraelu 1973, a 13 godina kasnije Izrael i Sjedinjene Američke Države (SAD) zajednički su proizvele novu bespilotnu letjelicu za korištenje u vojnoj službi.¹⁰ Osim ove, Izrael je početkom 2000-tih stvorio bespilotnu letjelicu na daljinsko upravljanje čija je svrha lociranje požara.¹¹

U tom razdoblju u svijetu je krenula masovna proizvodnja dronova te proširenje njihove namjene. Dronovi postaju dostupni velikom broju ljudi i počinju se upotrebljavati ne samo u vojsci, nego i industriji, poljoprivredi, civilnoj zaštiti. Posljednjih godina sve više se koriste i za zabavu i rekreativne aktivnosti.

Kad je u pitanju vojska, već je navedeno da se dronovi tu upotrebljavaju za više namjena. Mogu se koristiti za praćenje i izviđanje terena, jedinica i opreme¹² i borbena djelovanja.¹³

Civilna upotreba dronova proteže se na njihovu upotrebu od oruđa za rad pa sve do sredstva za omogućavanje komunikacije, zabavu i rekreativne aktivnosti. Veoma značajno je korištenje dronova u policiji¹⁴, za praćenje i lociranje vršenja krivičnih djela (npr. nadgledanje ilegalnih zasada opojnih droga i krijumčarenja ljudi i roba, nadzor odvijanja prometa na cestama, nadgledanje javnih površina tokom pandemije COVID-19 u cilju suzbijanja širenja ove bolesti¹⁵ itd.), kao i civilnoj zaštiti (potraga za nestalim na nepristupačnim zemljanim terenima, moru, protivpožarna zaštita, snimanje terena pokrivenog minama, hitna helikopterska služba – dostavljanje defibrilatora¹⁶,

⁸ Ibid, str. 4, 5.

⁹ Riječ je o bespilotnoj letjelici *Cuttris N-99*, koju su na osnovu svojih prethodnih izuma kreirali P. Cooper i A. E. Sperry. Detaljnije: Ibid, str. 5.

¹⁰ Vidjeti detaljnije: Ibid, str. 6.

¹¹ Loc. cit.

¹² Dronovi koji služe za detekciju nuklearnog, hemijskog i biološkog oružja, detekciju mina, elektronsko izviđanje, izradu slike pomoću radara, traženje izgubljenih ili povrijeđenih vojnika na bojnopolju, nadzor granica itd. Vidjeti detaljnije: Ibid, str. 27, 32, 33.

¹³ Ovdje spada upotreba dronova za zračne napade na neprijateljske ciljeve, korištenje dronova kao mamca ili cilja u borbenim aktivnostima, za prijenos i ispuštanje bojnog tereta, ometanje radara itd. Detaljnije: Ibid, str. 27.

¹⁴ Upotreba dronova u policiji mnogo je povoljnija u odnosu na upotrebu tradicionalnih helikoptera, jer su dronovi jeftiniji, njima može upravljati veći broj ljudi, mogu pokriti čitav grad i isto su mnogo tiši i teže uočljivi ili sasvim neprimjetni u odnosu na helikoptere. Detaljnije: RICE, Stephen, *Eyes in The Sky: The Public Has Privacy Concerns About Drones*, na: <https://www.forbes.com/sites/stephenrice/2019/02/04/eyes-in-the-sky-the-public-has-privacy-concerns-about-drones/?sh=3bec455f6984> (10. 3. 2022).

¹⁵ Takvi primjeri zabilježeni su u Francuskoj i Hrvatskoj. U Hrvatskoj su ih na svojim službenim web stranicama objavile Policijska uprava Osječko-baranjske županije i Grad Rijeka u aprilu 2020. Vidjeti: ŠTABA, Romina, *Dronovi – pravno uređenje te europska perspektiva*, na: <https://www.psd.hr/objave/dronovi--pravno-ure%C4%91enje-te-europska-perspektiva> (10. 3. 2022).

¹⁶ Jedna američka kompanija već je napravila prototip drona – priručne ambulante (*Drone ambulance*), koji bi u gusto naseljenim i prometom zagušenim urbanim područjima služio za brži pristup

itd.).¹⁷ Dronovi se također koriste u industriji (inspekcija mašina, instalacija i postrojenja, pregled aviona, pomoćni alat itd.), agrikulturi (npr. tretiranje poljoprivrednog zemljišta insekticidima, analiza tla),¹⁸ novinarstvu (praćenje i snimanje, tzv. *paparazzo* fotografiranje¹⁹, prijenos događaja snimanjem video-zapisa i fotografija), dostavljačkim službama (isporuka komercijalnih pošiljki, dostava lijekova itd.)²⁰, na tržištu nekretnina (fotografiranje nekretnina za prodaju), profesionalno i amatersko snimanje i fotografiranje različitih manifestacija (koncerata na otvorenom, vjenčanja, porodičnih zabava i sl.), promotivnih video materijala itd. Facebook i Google koriste dronove za pristup internetu, odnosno pružanje usluga konekcije u područjima gdje je internet nedostupan, jer dronovi mogu stajati u zraku na zadatoj lokaciji do pet godina.²¹ U jednom od najnaprednijih gradova na planeti, Dubaiju, prije nekoliko godina predstavljena je i testirana usluga taxi-dronova, odnosno prva svjetska leteća taxi-slужba.²²

Dronovi se mogu podijeliti po različitim kriterijima. Po namjeni se dijele na civilne, vojne i komercijalne. Po konstrukciji na dronove s fiksnim krilom, dronove s rotirajućim krilom, dronove lakše od zraka i dronove teže od zraka. Postoji i klasifikacija dronova prema masi, doletu, plafonu i istrajnosti leta.²³ Klasifikacija dronova značajna je s aspekta pravnog reguliranja njihove upotrebe i prometa, jer ne mogu jednaka pravila važiti za sve vrste dronova i sve namjene.

3. Pravna regulacija upotrebe dronova

3.1. Internacionalni i nacionalni nivo

Među najvažnijim ciljevima donošenja propisa kojima je regulirana upotreba dronova jesu očuvanje sigurnosti života i zdravlja ljudi i zaštita njihove privatnosti. Izvođenje letačkih operacija dronovima bez odobrenja nadležnog organa može prouzrokovati narušavanje kontroliranog zračnog prostora kojeg oni dijele s tzv. tradicionalnom avijacijom i ometanje izvođenja civilnih i vojnih operacija. Može doći do rušenja aviona ili druge letjelice s posadom te ugrožavanja života pilota i članova posade, kao i ljudi i imovine na tlu, na mjestu gdje letjelica padne.

Pravila o upotrebi dronova u pojedinim zemljama Evrope i ostatka svijeta međusobno se razlikuju u pogledu granica, odnosno svrhe njihove upotrebe. Tako neke zemlje u potpunosti zabranjuju civilnu upotrebu dronova (Kuba, Nikaragva, Butan, Maroko, Alžir, Iran, Senegal i Kuvajt), dok je u drugima zabranjena njihova upotreba u određenim područjima zemlje radi zaštite stanovništva ili osjetljive infrastrukture (npr. francuski propisi zabranjuju upotrebu dronova iznad grada Pariza, neovisno o tome koriste li se za letove iznad nekretnina u privatnom vlasništvu ili javnih dobara). U Sloveniji

i pružanje hitne pomoći životno ugroženim pacijentima. Takav dron omogućava prijevoz dviju osoba, ljekara i pacijenta. Vidjeti detaljnije: ŠMEJKAL, Matej, op. cit., str. 40.

¹⁷ Ibid, str. 40-42.

¹⁸ ŠMEJKAL, Matej, op. cit., str. 42., 43., 55.; BUTLER, Des, op. cit.

¹⁹ BUTLER, Des, op. cit.

²⁰ Primjera radi, Amazon je 2016. patentirao skladište za uzlijetanje i slijetanje dronova za dostavu njihove robe kupcima. Vidjeti detaljnije: ŠMEJKAL, Matej, op. cit., str. 48; MCKELVEY, Nigel – CURRAN, Kevin – DIVER, Cathal, Drones and privacy, International Journal of Handheld Computing Research, 6(1), January-March 2015, str. 45. i 53.

²¹ MCKELVEY, Nigel – CURRAN, Kevin – DIVER, Cathal, op. cit., str. 55., 56.

²² Vidjeti detaljnije: „U Dubaiju pušten prvi test let letećeg taksija“, na: <https://pcpress.rs/u-dubaiju-pusten-test-let-prvog-leteceg-taksija/> (10. 3. 2022).

²³ Vidjeti detaljnije o svim navedenim klasifikacijama: ŠMEJKAL, Matej, op. cit., str. 8., 9.

je zabranjeno izvođenje komercijalnih letačkih operacija dronom bez prethodne najave nadležnom tijelu u propisanom vremenskom periodu.²⁴

Pravila i standardi za korištenje bespilotnih letjelica donose se na internacionalnom, regionalnom i nacionalnom nivou.

Temeljne standarde i načela u međunarodnoj zračnoj plovidbi utvrđuje Organizacija međunarodnog civilnog zrakoplovstva, kao internacionalno regulatorno tijelo.²⁵

Na području Evropske unije (EU) funkcionira Agencija Evropske unije za sigurnost zračnog prometa (EASA), osnovana u svrhu osiguravanja pravilnog funkcioniranja i razvoja civilnog zrakoplovstva.²⁶ Agencija obavlja regulatorne i izvršne zadatke u području sigurnosti civilnog zrakoplovstva i zaštite okoliša te razvija zajednička pravila i osnovne standarde u ovoj oblasti na nivou EU-a.

Evropska unija je 2019. donijela Provedbenu uredbu 2019/947 o pravilima i postupcima za rad bespilotnih zrakoplova,²⁷ kojom su detaljno utvrđeni uvjeti za rad sistema bespilotnih zrakoplova (UAS)²⁸, kao i za osoblje, uključujući udaljene pilote i organizacije uključene u rad tih sistema (čl. 1). Uredbom je normirano nekoliko kategorija bespilotnih zrakoplova (čl. 3), a kao minimalna životna dob udaljenih pilota za rukovanje pojedinim od tih kategorija određena je 16. godina (čl. 9).

Uredbom 2019/947 veoma je naglašen mogući rizik povrede privatnosti i ličnih podataka upotrebom bespilotnih zrakoplova, odnosno dronova te su propisana pravila kojima bi ove vrijednosti trebale biti zaštićene. To je, među ostalim, vidljivo iz odredaba o obavezi registracije operatora bespilotnih zrakoplova određenih tehničkih karakteristika ili pri izvođenju određenih vrsta letačkih operacija (Uvodne izjave 14. i 16. Uredbe 2019/947), kao i ostavljanja prostora državama članicama da tu zaštitu prošire u nacionalnim propisima (Uvodne izjave 18-21. Uredbe 2019/947).

²⁴ Vidjeti detaljnije: MATIĆ KARIĆ, Senad, „Novi pravilnik o upotrebi dronova u Bosni i Hercegovini“, na: A&S Adria, <https://www.asadria.com/novi-pravilnik-o-upotrebi-dronova-u-bosni-i-hercegovini/> (10. 3. 2022).

²⁵ *International Civil Aviation Organization* (ICAO); Radi se o specijaliziranoj agenciji Ujedinjenih naroda, osnovanoj 1944, zaduženoj za stalni nadzor implementacije Konvencije o međunarodnom civilnom zrakoplovstvu (Čikaške konvencije), te poticanje planiranja i razvoja međunarodnog zračnog prevoza.

²⁶ UREDBA (EU) 2018/1139 EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA od 4. srpnja 2018. o zajedničkim pravilima u području civilnog zrakoplovstva i osnivanju Agencije Evropske unije za sigurnost zračnog prometa i izmjeni uredbi (EZ) br. 2111/2005, (EZ) br. 1008/2008, (EU) br. 996/2010, (EU) br. 376/2014 i direktiva 2014/30/EU i 2014/53/EU Europskog parlamenta i Vijeća te stavljanju izvan snage uredbi (EZ) br. 552/2004 i (EZ) br. 216/2008 Europskog parlamenta i Vijeća i Uredbe Vijeća (EEZ) br. 3922/91. (REGULATION (EU) 2018/1139 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 4 July 2018 on common rules in the field of civil aviation and establishing a European Union Aviation Safety Agency, and amending Regulations (EC) No 2111/2005, (EC) No 1008/2008, (EU) No 996/2010, (EU) No 376/2014 and Directives 2014/30/EU and 2014/53/EU of the European Parliament and of the Council, and repealing Regulations (EC) No 552/2004 and (EC) No 216/2008 of the European Parliament and of the Council and Council Regulation (EEC) No 3922/91 (Text with EEA relevance)

²⁷ *Commission Implementing Regulation (EU) 2019/947 of 24 May 2019 on the rules and procedures for the operation of unmanned aircraft* (Text with EEA relevance – PROVEDBENA UREDBA KOMISIJE (EU) 2019/947 od 24. svibnja 2019. o pravilima i postupcima za rad bespilotnih zrakoplova (Tekst značajan za EGP), Službeni list Evropske unije L 152/45 (u nastavku: Uredba 2019/947).

²⁸ Shodno čl. 2, st. 2. (1) Uredbe 2019/947, „sistem bespilotnog zrakoplova“ (UAS) znači bespilotni zrakoplov i prema za daljinsko upravljanje njime.

3.2. Bosna i Hercegovina

U Bosni i Hercegovini nadležnost u oblasti civilnog zrakoplovstva pripada Direkciji za civilno zrakoplovstvo Bosne i Hercegovine (BHDCA)²⁹, a država ima status posmatrača u radu EASA-e.³⁰

Upotreba dronova normirana je Pravilnikom o uvjetima za izvođenje letačkih operacija dronovima.³¹ Ovim pravilnikom propisani su opći, tehnički i operativni zahtjevi za operatora zrakoplovnih modela i zrakoplova na daljinsko upravljanje ili zrakoplovnog sistema na daljinsko upravljanje (dronova), radi izvođenja letačkih operacija (čl. 1). Prema čl. 2, st. 1. i 2. Pravilnika, njegove odredbe obuhvaćaju dronove čija se masa pri polijetanju kreće u rasponu od 0,249 do 25 kg, ali se ne odnose na dronove koji se koriste za potrebe državnih organa (vojska, policija, spasilačka služba, sigurnosno-obavještajne službe i sl.).³² Dronovi su podijeljeni u četiri kategorije, na temelju ukupne maksimalne mase drona pri polijetanju, uključujući i masu opreme koju nosi.³³

Pravilnik normira tri kategorije letačkih operacija: nekomercijalne operacije, komercijalne operacije i izvođenje radova iz zraka (čl. 4).

Pod nekomercijalnim operacijama podrazumijeva se „letenje dronom za vlastite potrebe i rekreativno“, dok su komercijalne operacije „letenje dronom u svrhu snimanja (video ili fotografiranje) iz zraka za potrebe drugih ili korištenja materijala u komercijalne ili reklamne svrhe“. U skladu s odredbama Pravilnika, izvođenje radova iz zraka dronom je „letenje dronom u svrhu izvođenja radova iz zraka dronom (aero-foto snimanje, termovizijsko snimanje, istraživački letovi, ispitivanje iz zraka i sl.) za vlastite potrebe ili naknadu.“ (čl. 3, st. 1. cc, dd, ee)

²⁹ BHDCA je osnovana 1997, s ciljem ispunjenja obaveza Bosne i Hercegovine kao države članice ICAO-a i potpisnice Čikaške konvencije. To je upravna organizacija koja djeluje u okviru Ministarstva komunikacija i prometa Bosne i Hercegovine, nadležna i odgovorna za obavljanje funkcije regulatora i nadzora, te izdavanje dozvola, potvrda i certifikata u oblasti civilnog zrakoplovstva i kontrole letenja. Vidjeti detaljnije o BHDCA: Direkcija za civilno zrakoplovstvo, <http://www.bhdca.gov.ba/index.php/bs/> (10. 3. 2022).

³⁰ Potpisivanjem radnog aranžmana sa EASA-om, Bosna i Hercegovina prihvatila je obavezu primjene propisa Evropske unije u oblasti civilnog zrakoplovstva. Obaveza postepenog usklađivanja sadašnjeg i budućeg zakonodavstva s pravnom stečevinom Evropske unije i njegovog provođenja na odgovarajući način proizlazi iz čl. 70. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, koji je između Evropske unije i njenih država članica, s jedne strane, i Bosne i Hercegovine, s druge strane, potpisan 16. juna 2008, a stupio je na snagu 1. juna 2015. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je na 66. sjednici održanoj 28. jula 2016. donijelo Odluku o postupku usklađivanja zakonodavstva Bosne i Hercegovine s pravnom stečevinom Evropske unije (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 75/16).

³¹ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 51/20. (u nastavku: Pravilnik). Pravilnik je u primjeni od 25. septembra 2020.

³² Shodno čl. 2, st. 3. Pravilnika, njegove odredbe ne primjenjuju se na dronove čija je maksimalna masa pri polijetanju manja ili jednaka 0,248 kg. U praksi se prigovara ovakvom rješenju. Smatra se da ono predstavlja problem za vlasnike dronova – hobiste, jer standardna granica težine u svijetu za dronove koji ne podliježu normiranju i obavezi registracije iznosi 0,249 kg. Zbog toga proizvođači dronova za hobiste prave dronove s kamerama lakše od ove težine, kako bi ih oni mogli koristiti bez obaveze registracije i dokazivanja da poznaju zrakoplovne propise. Vidjeti: MATIĆ KARIĆ, Senad, op. cit.

³³ Shodno čl. 5. Pravilnika, te kategorije su: A1 – dronovi čija je maksimalna masa pri polijetanju veća od 0, 248 a manja ili jednaka 1 kg; A2 – dronovi mase veće od 1, a maksimalne 2 kg; A3 – dronovi mase veće od 2, a manje ili jednake 5 kg; A4 – dronovi mase veće od 5 a manje ili jednake 25 kg.

Pravilnik određuje da je nekomercijalno letenje dozvoljeno samo danju i unutar vidnog polja operatora drona na maksimalnoj visini do 30 m AGL³⁴, pri čemu je zabranjeno letenje iznad „ljudi, životinja, objekata, vozila, plovila, puteva, željezničkih pruga, vodenih puteva, dalekovoda ili drugih zrakoplova na daljinsko upravljanje na horizontalnoj udaljenosti manjoj od 30 m“, kao i „iznad skupa ljudi na horizontalnoj udaljenosti manjoj od 50 m“, te drugih, posebno specificiranih objekata i infrastrukture (čl. 6, st. 1, 2 i 3). Za izvođenje nekomercijalnih letačkih operacija dronovima koji spadaju u kategoriju A1 nije nužno da operator posjeduje potvrdu o poznavanju zrakoplovnih propisa, dok se to traži za dronove iz preostale tri kategorije (čl. 6, st. 8. i Prilog 1 Pravilnika).

I komercijalno letenje dronom načelno je dozvoljeno samo danju, unutar vidnog polja operatora, a on pritom mora biti upoznat s okolinom u kojoj leti i osigurati mjesto za slijetanje. Ako se operacije vrše izvan vidnog polja, horizontalno rastojanje može maksimalno doseći visinu 1000 m (čl. 8, st. 1. Pravilnika). Propisana je i mogućnost komercijalnog leta u noćnim uvjetima, uz stroža pravila u odnosu na let danju (čl. 8, st. 3. Pravilnika).

Pravilnik i u pogledu komercijalnog letenja propisuje zabranu letenja iznad ljudi, životinja, objekata itd. te određuje jednaku granicu horizontalne udaljenosti kao za nekomercijalni let. Usto posebno navodi zabranu operatoru drona da naruši privatnost, sigurnost letenja (*Safety*) i sigurnost. Kad je riječ o letenju „iznad skupa ljudi“, horizontalna udaljenost mora biti manja od 20 m (čl. 8, st. 4. Pravilnika). Maksimalna dozvoljena visina letenja drona je do 120 m AGL ili najviše do 50 m iznad prepreke (čl. 8, st. 5. Pravilnika).

Uvođenje ograničenja za nekomercijalne i komercijalne operacije dronom koje se zasniva na vertikalnom i horizontalnom rastojanju u praksi se tumači kao efektivna zabrana korištenja dronova u naseljenim područjima.³⁵ Ipak, u pogledu komercijalnog letenja predviđena su i odstupanja, odnosno dozvoljeno je niže horizontalno rastojanje, ako se propisanog rastojanja nije moguće pridržavati zbog okoline i okolnih prepreka (čl. 10. Pravilnika). Ograničenje letenja na određenom rastojanju u naseljenim područjima svakako je veoma značajno s aspekta zaštite privatnosti ljudi na tom prostoru i stoga su ovakve odredbe u Pravilniku nužne i svrsishodne.

Za izvođenje radova iz zraka dronom Pravilnik propisuje mogućnost letenja unutar vidnog polja ili izvan njega, neovisno o kategoriji drona. Normirani su uvjeti za izvođenje letačkih operacija na određenim visinama, kao i obaveza operatora drona da poznaje odgovarajuće zrakoplovne propise (čl. 11).

Svi dronovi koji spadaju u područje primjene ovog Pravilnika moraju biti upisani u evidenciju BHDCA (Prilog 1 Pravilnika).

Kada je riječ o starosnoj granici za upravljanje dronom, operator drona u nekomercijalnim operacijama za upravljanje dronom iz kategorije A1 može to činiti samostalno ako je stariji od 14 godina, a ako je mlađi, onda pod nadzorom punoljetne osobe. Za dronove iz kategorije A2 starosna granica je 16 godina ili ako je operator mlađi, uz nadzor punoljetne osobe koja posjeduje potvrdu o poznavanju zrakoplovnih propisa. Za kategorije A3 i A4 (nekomercijalno letenje) te sve komercijalne operacije dronom i izvođenje radova iz zraka dronom, neovisno o njegovoj kategoriji, operator mora biti punoljetan (Prilog 1, 2 i 3 Pravilnika).

³⁴ AGL (*Above Ground Level*) – visina iznad terena.

³⁵ MATIĆ KARIĆ, Senad, op. cit.

4. Privatnost

4.1. Normativni aspekt

Izvođenje letačkih operacija dronovima predstavlja jedinstven izazov za zaštitu privatnosti osoba koje se nalaze na području njihovog leta. Tehničke karakteristike i dizajn dronova, kao i dodatni sofisticirani alati kojima mogu biti opremljeni (kamere visoke rezolucije, softveri za prepoznavanje lica ili čitanje registarskih tablica na automobilima itd.), omogućavaju slučajno ili namjerno miješanje u nejavnu sferu svakog čovjeka – njegov privatni i porodični život – zaštićenu pravom na privatnost. U pitanju je pravo „da se bude nedostupan drugima u stvarima koje ih se ne tiču (da se time uopće ne bave),“³⁶ odnosno pravu da se čovjeka „pusti na miru“, kako ga koncizno definira talijanska doktrina.³⁷ Pravo na privatnost jedno je od temeljnih ljudskih i ličnih prava.

Ovo pravo zagarantirano je svakom čovjeku odredbama internacionalnih i regionalnih dokumenata o ljudskim pravima, počevši od Univerzalne deklaracije o pravima čovjeka³⁸ (čl. 12), Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama³⁹ (čl. 8), te na nivou Evropske unije Poveljom Evropske unije o osnovnim pravima⁴⁰ (čl. 7).

EKLJP propisuje da „svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske“ (čl. 8, st. 1). Pod privatnošću se u ovoj odredbi podrazumijeva dom svakog čovjeka i život u njemu, podaci o tom čovjeku i njegovom privatnom i porodičnom životu, kao i dopisivanje i svi drugi oblici komuniciranja jednog čovjeka s drugima.⁴¹ Shodno stavu doktrine, krug objekata obuhvaćenih pravom na privatnost veoma je širok, i u njega spadaju kako podaci o određenom čovjeku i njegovom privatnom, osobnom i porodičnom životu, tako i njegove slike, osobni zapisi, pisma, zapisi njegovog glasa itd., jer i oni sadrže podatke o privatnosti određenog čovjeka.⁴² Takav stav u pogledu obima privatnosti zastupa i Evropski sud za ljudska prava.⁴³ Konstatirajući da je „privatni život“ širok koncept, nesklon iscrpnom definiranju, ESLJP je ipak ponudio određene smjernice za određivanje njegovog opsega.⁴⁴

³⁶ VODINELIĆ, V. Vladimir, *Građansko pravo: uvod u građansko pravo i opšti deo građanskog prava*, Nomos, Beograd, 2012, str. 260.

³⁷ Detaljniji stavovi italijanske, njemačke i nekadašnje jugoslavenske doktrine o pravu na privatnost: RADOLOVIĆ, Aldo, *Pravo ličnosti kao kategorija građanskog prava*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1985, str. 244. -248.

³⁸ *Universal Declaration of Human Rights*. Prihvaćena je i proklamirana rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih Naroda 217 A (III) 10. 12. 1948.

³⁹ *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms* (u nastavku: EKLJP). Potpisana je u Rimu 4. novembra 1950. Snagu ustavnih normi na području Bosne i Hercegovine daje joj Aneks I Ustava Bosne i Hercegovine iz 1995. (Aneks IV Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 25/09 – Amandman I).

⁴⁰ *The Charter of Fundamental Rights of the European Union* (2016/C 202/02, *OJ C 303*, 14. 12. 2007; u nastavku: *Povelja EU-a*). Povelja EU-a postala je pravno obavezujuća 1. decembra 2009, a na osnovu čl. 6, st. 1. Ugovora o Evropskoj uniji (UEU) ima istu pravnu snagu kao Ugovori, odnosno, dio je primarnog prava Evropske unije.

⁴¹ GAVELLA, Nikola, *Osobna prava*, I. dio, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2000, str. 215, 216.

⁴² Ibid, str. 216.

⁴³ *The European Court of Human Rights (ECHR)*, u nastavku: ESLJP.

⁴⁴ U presudi *Niemietz v. Germany* (no 13710/88, 16. 12. 1992) Sud je istakao da privatni život nije moguće niti ga je potrebno ograničiti samo na „unutrašnji krug“ u kojem pojedinac živi svoj privatni život shodno vlastitom odabiru te potpuno isključiti vanjski svijet koji nije obuhvaćen

Za razliku od EKLJP-a, čiji čl. 8. obuhvaća i zaštitu ličnih podataka⁴⁵, Povelja EU-a uređuje pravo na zaštitu ličnih podataka zasebno u odnosu na pravo na privatnost (čl. 8).⁴⁶ Budući da zaštita ličnih podataka u novije vrijeme čini jedno od ključnih područja evropskog prava koje se odnosi na privatnost, u Evropskoj uniji je stupanjem na snagu Opće uredbe o zaštiti podataka⁴⁷ označen početak novog, naprednog doba za evropski režim zaštite ličnih podataka.⁴⁸

Osim navedenih pravnih instrumenata, na pravo na zaštitu ličnih podataka odnose se i odredbe specijalizirane Konvencije za zaštitu pojedinaca s obzirom na automatsku obradu ličnih podataka (Konvencija 108) Vijeća Evrope.⁴⁹ Među pravima pojedinca

tim krugom. Poštovanje privatnog života također mora u određenom stepenu obuhvatiti pravo da se uspostave i razviju odnosi s drugim ljudskim bićima. U skladu sa stavovima ESLJP-a iznesenim u više presuda, moguće je navesti najmanje šest područja interesovanja i aktivnosti za koje je Sud našao da spadaju unutar granica “privatnog života”: lični identitet, moralni i tjelesni integritet, privatna sfera, prikupljanje i upotreba informacija / ličnih podataka, seksualne aktivnosti i društveni život. Detaljnije: GROOTHUIS, Marga M., *The Right to Privacy for Children on the Internet: New Developments in the Case Law of the European Court of Human Rights*, u: VAN DER HOF, Simone, VAN DER BERG, Bibi, SCHERMER, Bart (ur.), *Minding Minors Wandering the Web: Regulating Online Child Safety*, Den Haag, 2014, str. 144, 145.

⁴⁵ To je u skladu s dinamičnim tumačenjem EKLJP-a koje prakticira ESLJP. Vidjeti odluke ESLJP-a: *Rotaru v. Romania* (28341/95 od 4. 5. 2000); *A. v. the United Kingdom* (35373/97 od 17. 12. 2002); *Amann v. Switzerland*, 27798/95, 16. 2. 2000.

⁴⁶ Zaštita ličnih podataka sankcionirana je u Evropskoj uniji i u Ugovoru o funkcioniranju Evropske unije (čl. 16(1) Ugovora o funkcioniranju Evropske unije, 2007).

⁴⁷ *Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance)* – Uredba (EU) 2016/679 Evropskog parlamenta i Vijeća od 27. 4. 2016. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Direktive 95/46/EZ (Opća uredba o zaštiti podataka – *General Data Protection Regulation*) (tekst bitan za EGP), Službeni list EU-a, 119, 4. 5. 2016, str. 1-88 (u nastavku: GDPR). Uredba je stupila na snagu dvadesetog dana od dana objave u Službenom listu Evropske unije, a primjenjuje se od 25. maja 2018. To je novi pravni instrument Evropske unije kojim je sfera zaštite ličnih podataka moderno uređena, a građanima Unije olakšani postupci pristupa ličnim podacima i njihova zaštita. Stupanjem na snagu GDPR-a prestala je važiti Direktiva 95/46/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća o zaštiti pojedinaca u pogledu obrade osobnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka (SL L 1995 L 281) – *Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data*, u nastavku: Direktiva 95/46/EZ, dotadašnji primarni pravni instrument za zaštitu ličnih podataka na području Evropske unije.

⁴⁸ GDPR u čl. 4. 1. definira lične podatke na sljedeći način: “osobni podaci” znači svi podaci koji se odnose na pojedinca čiji je identitet utvrđen ili se može utvrditi („ispitanik“); pojedinac čiji se identitet može utvrditi jest osoba koja se može identificirati izravno ili neizravno, osobito uz pomoć identifikatora kao što su ime, identifikacijski broj, podaci o lokaciji, mrežni identifikator ili uz pomoć jednog ili više čimbenika svojstvenih za fizički, fiziološki, genetski, mentalni, ekonomski, kulturni ili socijalni identitet tog pojedinca”.

⁴⁹ *Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (ETS No 108)*, 1981. Konvencija 108 prvi je međunarodni instrument obavezujućeg karaktera kojim je zaštićen pojedinac čiji se lični podaci prikupljaju i obrađuju. Njome je reguliran i prekogranični prenos ličnih podataka. Primjenjuje se na obradu ličnih podataka i u privatnom i u javnom sektoru, a mogu joj pristupiti i države koje nisu članice Vijeća Evrope, odnosno bilo koja svjetska država. Uz Konvenciju 108 usvojen je i Dodatni protokol u vezi s nadzornim tijelima i prekograničnim prenosom podataka (CETS br. 181, 2001), koji sadrži odredbe o prekograničnom prenosu podataka državama koje nisu članice Konvencije 108 te regulira osnivanje nezavisnog nadzornog tijela. Konvencija 108 modernizirana je 2018. i pretočena u Konvenciju 108+, otvo-

koja se odnose na obradu njegovih ličnih podataka⁵⁰ ova Konvencija sadrži pravo pojedinca da bude informirano o obradi i čuvanju njegovih ličnih podataka i pravo da pod određenim uvjetima zahtijeva njihov ispravak ili brisanje (čl. 8). Takva prava normirana su i u odredbama GDPR-a (čl. 12-17).

U Bosni i Hercegovini se na zaštitu ličnih podataka odnose odredbe navedenih međunarodnih dokumenata kojima je država pristupila, te odredbe Zakona o zaštiti ličnih podataka Bosne i Hercegovine⁵¹, čije provođenje nadzire Agencija za zaštitu ličnih podataka.⁵²

Veliki broj individualnih prigovora upućenih AZOP-u,⁵³ kao i slučajevi povrede ličnih podataka koji se redovno događaju u praksi, a nisu institucionalno obrađeni, ukazuju na to da je u Bosni i Hercegovini prilično nerazvijena svijest o značaju ličnih podataka i privatnosti te potrebi njihove zaštite. Osim toga, ni zakonodavni okvir za zaštitu ličnih podataka nije adekvatan, budući da je ZZLP zastario i neusklađen s važećom regulativom na nivou Evropske unije, odnosno odredbama GDPR-a. Na to je ukazala i Evropska komisija u Mišljenju o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji.⁵⁴ Postupak promjene ovog zakona otpočeo je prije nekoliko godina, ali još uvijek nije završen. Nesporno je da ga treba što prije okončati, pri čemu u njegovom noveliranju ne treba zaboraviti na izazove koje u pogledu prikupljanja i obrade ličnih podataka donosi upotreba bespilotnih letjelica. U vrijeme kada je ZZLP kreiran drono-

renu za pristupanje državama 10. oktobra 2018. Bosna i Hercegovina je ratificirala Konvenciju 108, a potpisala je i Protokol o izmjeni i dopuni Konvencije 108+ u julu 2020, ali ga još uvijek nije ratificirala.

⁵⁰ Čl. 2. a. Konvencije 108 definiira „osobni podatak“ (lični podatak) kao svaku obavijest koja se odnosi na određenog ili odredivog pojedinca („subjekt podatka“).

⁵¹ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 49/06 i 76/11, u nastavku: ZZLP. Kao temeljni akt u području zaštite ličnih podataka u BiH, ZZLP u bitnome odražava odredbe Direktive 95/46/EZ, u skladu s kojim je i kreiran. Temeljni cilj ZZLP-a je svim osobama na teritoriju Bosne i Hercegovine, bez obzira na njihovo državljanstvo ili prebivalište, osigurati zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, a osobito pravo na tajnost u pogledu obrade ličnih podataka koji se na njih odnose.

⁵² Agencija za zaštitu ličnih podataka u Bosni i Hercegovini (u nastavku: AZOP) samostalna je upravna organizacija, u čiju nadležnost spadaju sljedeći poslovi: nadgledanje provođenja odredbi ZZLP-a i drugih zakona o obradi ličnih podataka; postupanje po podnesenim prigovorima nositelja podataka; podnošenje Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine godišnjeg izvještaja o zaštiti ličnih podataka; praćenje uslova za zaštitu ličnih podataka davanjem prijedloga za usvajanje ili izmjenu zakona koji se odnose na obradu ličnih podataka, te davanje mišljenja o prijedlozima tih zakona i briga o ispunjavanju kriterija zaštite podataka koji proističu iz međunarodnih sporazuma obavezujućih za Bosnu i Hercegovinu. Detaljnije o Agenciji vidjeti na: <http://www.azlp.ba/Language.aspx> (15. 3. 2022).

⁵³ Postupajući po podnesenim prigovorima nosilaca ličnih podataka, Agencija za zaštitu ličnih podataka višekratno se očitovala o slučajevima kršenja ličnih podataka. Vidjeti mišljenja i rješenja Agencije: http://www.azlp.ba/misljenja/Archive.aspx?langTag=bs-BA&template_id=149&pageIndex=1 (15. 3. 2022).

⁵⁴ Evropska komisija, Saopštenje komisije Evropskom parlamentu i Vijeću, Mišljenje Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji, Brisel, 29.05.2019. COM(2019) 261 final. U Analičkom izvještaju u prilogu ovog Saopštenja, u Poglavlju 23: Pravosuđe i osnovna prava, Evropska komisija je navela da Bosna i Hercegovina treba uskladiti svoje propise o zaštiti podataka s propisima Evropske unije, odnosno izmijeniti i dopuniti ZZLP u skladu s *acquis-em* i ojačati operativne kapacitete Agencije za zaštitu ličnih podataka. Vidjeti: Analički izvještaj u prilog dokumentu Saopštenje komisije Evropskom parlamentu i Vijeću, Mišljenje Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji, Brisel, 29.05.2019. SWD(2019) 222 final, str. 44 i 67.

vi nisu bili široko rasprostranjeno i svima lako dostupno tehnološko sredstvo u svijetu, a kamoli na području Bosne i Hercegovine, kao što su to danas.

Niti odredbe Zakona o obligacionim odnosima⁵⁵ koje se tiču građanskopravne zaštite ličnih prava, pa tako i prava na privatnost i zaštitu ličnih podataka, nisu adekvatne savremenom poimanju ličnih prava i pretpostavkama za njihovu zaštitu.⁵⁶ Inicijativa za njihovom izmjenom dosad nije realizirana, ali bi to trebalo uraditi bez odlaganja.

4.2. Praksa

U praksi pojedinih zemalja već su primijećene povrede privatnosti upotrebom dronova u rekreativne⁵⁷ i komercijalne svrhe⁵⁸.

Empirijska istraživanja provedena na području Sjedinjenih Američkih Država o odnosu javnosti prema problemu dronova i privatnosti pokazuju da je najveći broj ispitanika (od ukupno njih 1.047) mnogo manje uznemiren kada dronove koriste hobisti, građevinske kompanije ili agencije za prodaju nekretnina, u poređenju sa slučajevima u kojima dronove koriste državne službe, policija ili vojska. Posebnu zabrinutost izazivaju im neoznačeni dronovi, ali ispitanici generalno nisu skloni nadlijetanju dronova iznad

⁵⁵ Riječ je o Zakonu o obligacionim odnosima (u nastavku: ZOO), donesenom u nekadašnjoj SFRJ (Službeni list SFRJ 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89), potom preuzetom u pravni sistem Bosne i Hercegovine Uredbom sa zakonskom snagom o preuzimanju Zakona o obligacionim odnosima (Službeni list Republike Bosne i Hercegovine 2/92), te mijenjanom Uredbom sa zakonskom snagom o izmjenama i dopunama Uredbe sa zakonskom snagom o preuzimanju Zakona o obligacionim odnosima (Službeni list Republike Bosne i Hercegovine 13/93). Ove uredbe kao zakone potvrdila je Skupština Bosne i Hercegovine Zakonom o potvrđivanju uredbi sa zakonskom snagom (Službeni list Republike Bosne i Hercegovine 13/94). ZOO je u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj pretrpio nekoliko izmjena i dopuna (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine 29/03 i 42/11; Službeni glasnik Republike Srpske 17/93, 3/96, 39/03 i 74/04), ali se odredbe koje se odnose na naknadu štete zbog povrede ličnih prava u entitetskim verzijama ne razlikuju.

⁵⁶ Lična prava su u ZOO-u zaštićena primjenom općih principa i normi o deliktnoj odgovornosti, smještenih u odjeljak o nedozvoljenim radnjama, pri čemu je pružanje zaštite povrijeđenom ličnom pravu uvjetovano krivicom počinitelja građanskopravnog delikta (čl. 154-209). Za razliku od ZOO-a, noviji zakoni iz ove oblasti u pojedinim zemljama, poput hrvatskog Zakona o obveznim odnosima iz 2005. i slovenskog Obligacijskog zakonika iz 2001, sankcioniraju sam čin povrede ličnog prava, neovisno o krivici štetnika. Na naknadu (nematerijalne) štete ne utječe ni okolnost (ne)postojanja krivice štetnika za njen nastanak niti njene eventualne manifestacije na ličnost oštećenog (izazvani strah, psihička ili fizička bol). Vidjeti detaljnije o regulaciji naknade štete zbog povrede ličnih prava u bosanskohercegovačkom i komparativnom pravu: MEDIĆ, Duško, Prilog raspravi o konceptu nematerijalne (neimovinske) štete u Bosni i Hercegovini *de lege ferenda*, Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, br. 8, Mostar, 2010, str. 105-107; KAČER, Hrvoje, Koncept nematerijalne štete po Zakonu o obveznim (obligacionim) odnosima iz 1978. i usporedba sa konceptom iz hrvatskog Zakona o obveznim odnosima iz 2005., Trideset godina Zakona o obligacionim odnosima – *de lege lata* i *de lege ferenda* (zbornik radova), Kragujevac, 2008, str. 246-248.

⁵⁷ Dva su takva slučaja zabilježena u Australiji. U prvom slučaju, 27-godišnja žena iz Darvina, vrativši se s rekreativnog vježbanja u teretani skinula je odjeću i zaplivala u bazenu smještenom u zadnjem dvorištu svoje kuće, pa je iznenada ugledala mali dron koji je letio 10-15 m iznad njene glave. U drugom slučaju, koji se dogodio nedugo nakon prvog, jedna žena u Sidneju poslije tuširanja je kročila obnažena u dnevnu sobu svog stana na petom spratu stambene zgrade i ugledala dron pozicioniran tik ispred sobnog prozora. Detaljnije: BUTLER, Des, op. cit., str. 1039.

⁵⁸ To se dogodilo ženi iz Viktorije u Australiji. Dok se kupala u dvorišnom bazenu u svojoj kući nadlijetao ju je i slučajno fotografirao dron, koju je jedna agencija za prodaju nekretnina iznajmila za snimanje susjedne nekretnine, u cilju njenog oglašavanja za prodaju. Detaljnije: Ibid, str. 1040.

njihovih domova i zemljišta, neovisno o tome ko je vlasnik drona i u kojem cilju se letačke operacije izvode.⁵⁹

Također postoji razlika u percipiranju opasnosti za narušavanje privatnosti dronovima s aspekta spola, tako da su u navedenoj grupi ispitanika žene iskazale mnogo veću bojazan u odnosu na muškarce. Najveću strepnju izaziva im mogućnost da budu snimljene kamerama instaliranim na bespilotne letjelice.⁶⁰

Osim ovog, dva slična istraživanja – jedno provedeno među 400 učesnika, a drugo među njih 710, pokazala su da je podrška javnosti policijskoj upotrebi dronova veoma ovisna o političkim opredjeljenjima učesnika istraživanja i raznolikosti demografske strukture stanovništva nadgledanog područja. Liberalno opredijeljeni građani iskazuju mnogo manju podršku upotrebi dronova u cilju policijskog nadzora i znatno su zabrinutiji zbog moguće povrede privatnosti u odnosu na konzervativce. Ipak, generalni zaključak dobiven na temelju svih ovih istraživanja je da ljudi ne vole biti nadzirani dronovima. Posebno ne vole biti tajno snimani s neba video-kamerama niti biti ciljano praćeni dronovima zbog svoje etničke pripadnosti, odabira mjesta stanovanja ili vlastitih političkih opredjeljenja.⁶¹

Kad je u pitanju stav sudske prakse SAD-a u pogledu korištenju nadzora uz pomoć video-kamera i letjelica, tu se tokom vremena uočava zanimljiv pomak. Vrhovni sud SAD-a presudio je 1986. da policijsko korištenje privatnog aviona radi video nadzora nedozvoljenog uzgoja marihuane u dvorištu jedne kuće ne predstavlja „pretragu“, jer je posmatranje vršeno iz „javnog plovnog zračnog prostora“.⁶² Međutim, 2001. u predmetu *Kyllo protiv Sjedinjenih Američkih Država*⁶³, isti sud zauzeo je stav da upotreba uređaja za termalno snimanje radi nadzora emisije zračenja iz jednog porodičnog doma s javnog stajališta predstavlja „pretragu“ u smislu Ustava, pa stoga mora biti utemeljena na valjanom nalogu nadležnog organa. obrazloženje Vrhovnog suda u ovim slučajevima bilo je fokusirano na poimanje privatnosti pojedinca, ali će se stavovi pojedinca u pogledu privatnosti, kako to ističe pravna doktrina, nesumnjivo mijenjati proporcionalno povećanju obima nadzora korištenjem različitih tehnoloških sredstava, među koje su na vrhu liste bespilotne letjelice.⁶⁴

U Francuskoj je nadzorno tijelo nadležno za zaštitu ličnih podataka (CNIL) preispitalo upotrebu dronova s kamerama, koje je policija tokom pandemije COVID-19 koristila za nadziranje građana u njihovom (ne)pridržavanju propisanih strogih epidemioloških mjera. Osim za praćenje građana u ovom cilju, ustanovljeno je da je policija koristila takve dronove za praćenje pojedinaca prije hapšenja, nadzor nezakonitog prometa opojnih droga, organizacije demonstracija, kao i odvijanja prometa.⁶⁵

⁵⁹ RICE, Stephen, op. cit.

⁶⁰ Loc. cit.

⁶¹ Loc. cit.

⁶² *California v. Ciraolo* 476 U.S. 207 (1986), navedeno prema: CAVOUKIAN, Ann, Privacy and Drones: Unmanned Aerial Vehicles, August, 2012, na: chrome-extension://efaidnbmninnibpcjpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.ipc.on.ca%2Fwp-content%2Fuploads%2Fresources%2Fpbd-drones.pdf&clen=524320&chunk=true (20. 3. 2022); CALO, M. Rayan, Drone as privacy catalyst, Stanford Law Review, Online 29, December 12, 2011, str. 31.

⁶³ 533 U.S. 27 (2001), navedeno prema: CAVOUKIAN, Ann, op. cit., str. 10.

⁶⁴ CAVOUKIAN, Ann, op. cit., str. 10, 11.

⁶⁵ BI CONSULT, Mogu li dronovi ugroziti našu privatnost, na: <https://www.biconsult.hr/gdprcro-atia/1029-mogu-li-dronovi-ugroziti-nasu-privatnost>, 20. 4. 2022.

CNIL je ustanovio da su dronovi sadržavali kamere sa softverima za prepoznavanje lica i visokom rezolucijom te da je francuska policija pritom prekršila niz odredaba o zaštiti ličnih podataka. Sistem zamagljivanja lica, koji je policija naknadno uvela, shodno nalazima CNIL-a nije bio efikasan i lica snimljenih osoba i dalje su bila jasno prepoznatljiva. CNIL je stao na stanovište da policija ne smije vršiti takvu obradu ličnih podataka, zanemarujući pritom odredbe posebnih zakona o zaštiti ličnih podataka koji se primjenjuju u Francuskoj. Kad je riječ o upotrebi dronova, navedeno nadzorno tijelo naredilo je provođenje procjene učinka na zaštitu ličnih podataka, budući da njihova upotreba izaziva jako visok rizik za ostvarenje prava i sloboda čovjeka. Uz to je javno objavilo poziv Ministarstvu unutrašnjih poslova, odnosno francuskoj policiji na što skorije otklanjanje navedenih nedostataka.⁶⁶

5. Zaključak

Upotreba sofisticiranih tehnoloških sredstava, među koje spadaju i dronovi, donosi mnoštvo koristi pojedincima i čitavoj društvenoj zajednici. Kako je vidljivo iz podataka dobivenih istraživanjem, u svijetu konstantno raste potražnja za dronovima, a jednako tako se iznalaze i novi načini njihove primjene. U isto vrijeme, neprikladna upotreba dronova stvara od njih izuzetno pogodno sredstvo za kršenje privatnosti i ličnih podataka, odnosno institucionalnu ili individualnu zloupotrebu. Neovisno o tome koriste li ih državne institucije, privredni subjekti za ostvarenje dobiti ili fizičke osobe za rekreaciju, pitanje zaštite prava na privatnost i prava na lične podatke ljudi u prostoru iznad kojeg se izvode letačke operacije bespilotnim letjelicama treba biti precizno uređeno.

I u Bosni i Hercegovini popularnost dronova sve više raste. Pozitivno je to što su usvojena i već se primjenjuju pravila o njihovom korištenju i što ona sadrže odredbe kojima se izričito ili posredno zabranjuje narušavanje privatnosti ljudi na prostoru iznad kojeg se izvode pojedine letačke operacije. S druge strane, zakonske odredbe o zaštiti privatnosti i ličnih podataka su zastarjele i neophodno ih je što prije revidirati, uzimajući pritom u obzir i izazove koje u pogledu prikupljanja i upotrebe ličnih podataka nosi korištenje bespilotnih letjelica.

Agencija za zaštitu ličnih podataka zasad nije dobila prigovore u pogledu neovlaštenog prikupljanja i obrade ličnih podataka zbog neprikladne upotrebe dronova, ali su oni u skoroj budućnosti vrlo izgledni.

Osim sankcioniranja povreda privatnosti i ličnih prava prouzrokovanih izvođenjem letačkih operacija dronovima, mora se djelovati i preventivno, provodeći edukaciju šire populacije o nužnosti čuvanja vlastite privatnosti i ličnih podataka i realnoj opasnosti koje za ova dobra može imati korištenje dronova. Ovakvu edukaciju treba provoditi i namjenski, za ciljnu grupu u koju spadaju vlasnici i operatori dronova.

⁶⁶ BI CONSULT, op. cit.; GDPRhub.eu, CNIL-SAN-2021-003, na: https://gdprhub.eu/index.php?title=CNIL_-_SAN-2021-003&mtc=today, 20. 4. 2020.

Maja ČOLAKOVIĆ, PhD, Full Professor
University „Džemal Bijedić“ of Mostar, Faculty of Law
maja.colakovic@unmo.ba

SOMEONE IS WATCHING US: DRONES AND PRIVACY

***Summary:** Drones (UAVs) present unique privacy challenges due to the manner in which they may collect information. As their number and popularity grow daily and their field of application expands, the risk of violating an individual's privacy and personal data becomes increasing. This is evidenced by numerous examples of violations of these assets that occur in countries worldwide caused by the use of drones.*

The rules on the use of drones in Bosnia and Herzegovina came into force less than two years ago, and the process of amending regulations for protecting privacy and personal rights has not yet been completed.

The paper analyzes the provisions of international and Bosnian regulations of drones and examines the extent to which current regulations on privacy and personal data protection in Bosnia and Herzegovina can respond to the challenges posed by the use of drones for various purposes.

Keywords: UAV (Unmanned Aircraft Vehicle), right to privacy, personal data